

in je tako potrebno, da človek že sedaj težko, še bolj težko pa bo v prihodnje brez tega shajal. Glej, oče! v šoli pa dobivajo otroci ta poduk, ki ga domá ne morejo dobiti. Ali bi ne bila v nebo vpijoča krivica, ko bi ti oče ali mati svojemu sinu, svoji hčeri tako velike dobrote ne privoščil? Vam je dobro znano, ki imate domá polje, da ga ne morete sami obdelovati, ampak najemati si morate pomagavcev, če še toliko veljá, da le delo ne zastaja. Glejte! tudi rodovitnega polja svojih otročičev ne morete sami obdelovati tako, kakor je treba in kakor dolžnost od vas zahteva; dobite pa za svoj dragi zaklad, za drago in gotovo vam ljubo polje svojih otročičev imenitne pomagavce, ki z veseljem to nadomestujejo, kar vi domá ne morete, — ki skrbé, da se zlati čas otroške dobe ne trati, kar bi se pozneje težko kdaj moglo popraviti.

Glejte! duhovni in svetni učeniški so, ki gotovo jako imenitno, pa tudi jako, jako težavno nalogo prevzamejo, in jo v šoli izvršujejo. — Če želiš, oče, svojemu sinu lepo premoženje in posestvo pridobiti in zapustiti, glej, da mu boš tudi skusil prebrisanost glavo in požlahtnjeno srcé pridobiti; to bo njegovo pravo posestvo, in za to ti bo gotovo veliko hvale dajal; drugače te pa utegne še kleti in rotiti, ker si bo mislil in rekel: „Kaj mi pomaga sedaj vse to, ker mi pa oče niso za to skrbeli, da bi se bil v mladosti kaj dobrega in potrebnega učil, ker sem tako rastle, kakor neumna živina, ker sem tako neveden, da si ne znam sam v nobeni reči pomagati, akoravno bi si rad pomagal, ko bi znal“. Marsikteri sin je že tako govoril, in bo še govoril.

(Dalje prih.)

Izreja.

(Napisal Ivan Tomšič.)

(Dalje.)

Čeravno starši v razvijanju in vterjevanju mladega života svojih otrok morda zelo vestno ravnaajo, vendar še nikakor ne zadostujejo naj važnejši in naj svetejši nalogi mladinske izreje. Duh je, ki dela človeka. Duh je tedaj, ki zahteva naj večje pozornosti staršev in rejnikov. A duh se razodeva s predstavljanjem, zahtevanjem ali pa s čutenjem. Duh

je na naše telo nekako navezan in ž njim vred na posvetnost; v tem obsežji se tedaj ravna na dve različni strani: na vidni svet ali posvetnost, in pa na duhovni svet ali večnost. Kedar se tedaj dušne moči prično vsestransko in soglasno razvijati, treba je rejniku skerbne previdnosti in ostre pozornosti. — Ne bode odveč, ako navedem tu sim nekatere dušne moči po njihovih različnih delih in opravilih, ktera bi moral vsak rejnik dobro poznati, ako će drugače, da bi mladino vspešno izrejeval in mikal.

Ko pride dete v vidni svet, kmalu se jame zavedati raznoterih vstvarjenih reči, ki dohajajo po vnanjih čutilih v njegovo dušo. Razumé se, da naj pred to, kar ošlata ali otiplje, potem še le to, kar vidi, sliši, okuša in ovoha. Duša tedaj občuti nekaj čisto novega; ona občuti vtisek te nove reči, jame jo ogledovati, ločevati od raznih drugih reči, in na vse zadnje jo staplja s sorodnimi, da jo popolnoma in do dobrega čuti in spoznava. Ta dušna moč, s katero si duša po vnanjih čutilih reči predstavlja in je ogledava, se imenuje: čutilno - ogledavna moč.

Iz tega se že vidi, da mora mladina vsako reč, katero hoče dobro in jasno poznati, prav pazljivo ogledavati in primerjati z drugimi; ravno zavoljo tega se tudi mora prvi nauk začenjati pri tako imenovanem kazavnem poduku, in potem se mora ves nauk, kolikor je mogoče, tako vravnovati, da vedno vdarja na čutila nježne mladine.

A človek ni omejen samo na to, kar vidi, ogleduje in čuti ravno sedaj, temveč njegova duša ima tudi nekako moč, s katero si na novo zopet predstavlja one reči, ktere je že davno prej vidila in čutila, ter je tako zopet na novo ogledava in si je zopet na novo poočituje. Ta dušna moč se imenuje: ponavljavna ali reproduktivna domišljija. Ona si zamore iz tvorin, ki jih je prejela po vnanjih čutilih, poljubne, nove podobe vstvarjati, in v tem smislu ji pravimo: čutno - produktivna domišljija. Ta izraz ni le pristojen omenjenemu dušnemu pojmu, ampak je tudi zavoljo razumljivosti jako potreben; kajti domišljija dela tudi na nekovo drugo še imenitnejšo stran. Ona si zamore namreč tudi one nadčutne ali nadtelesne reči, po kterih čutila ne sežejo, ampak le razum, povoljno predstavljati in poočitovati; v tem smislu ji pravimo: dušno - produktivna ali umetna domišljija. — Produktivna do-

mišljija dela ali brez vsega pravila in brez kakega posebnega namena, ali pa dela in tvarja po pravilih in posebnih name-nih. V prvem ožem pomenu ji pravimo sploh fantazija, v drugem pa pesniška zmožnost, katero imé ji tudi pristje, kajti po nji dobivajo nadtelesne, nadčutne reči živ-ljenje in nekak obraz, v katerem stopijo iz duhovnega, nad-telesnega sveta v raznih slikah v vnanji svet. Ta zmožnost je poseben nebešk dar; in kdor ga ni prejel koj pri rojstvu, si ga pozneje nikoli ne pridóbi.

Vse reči, ktere duša po vnanjih čutilih občuti, ogleduje in prestvarja potem človeški duh, in je loči po nekakih znakih v edino svoje zavesti, ter si tako napravlja **pojme** o raznoterih rečeh, ki se naslanjajo na misli in čutenja njegovega duha. Na ta način se rodí spoznanje. A to vstvarjanje raznih pojmov, razsojevanje in spoznavanje stvari je opravilo človeškega **uma**. Ako človeški duh vstvarja le pojme ali zapopadke zavedajočih se stvari, imenujemo ga **um** ali **razum** v ožem pomenu; ako razsoja reči po najdenih zapopadkih, imenujemo ga: **razsod-nost** ali **razsodno zmožnost**; ako pa le razločuje reči eno od druge, imenujemo ga: **spoznavnost** ali **spoznovavna zmožnost**. — Kdo ne vidi tù, da, ako hoče rejnik človeškega duhá vspešno buditi in razvijati, da mora tudi on dušne moči po njenih opraviilih in delih prav dobro poznati.

Človeški duh pa ni nikakor na telesnost in čutnost popol-noma omejen; kajti on ne najde pravega zadovoljstva in miru na spremenljivi in odvisni telesnosti; on se vzdiga čez nadtelesnost, neskončnost in neobsežnost, in kedar dospè do tega verha, spozná še le reči, ne samo po poveršnini, ampak celó po njihovi bitnosti, in najde prečudno vez, ki je strinja v ednino in celoto, in jim podeluje neoveržljiv obstanek in terpežnost. To dušno zmožnost imenujemo: **pamet** v širjem po-menu. — Poleg vsega tega pa ima človek še neko zmožnost, s katero si reči, ktere je duh presojal in po najdenih znakih ločeval, tudi čez dalj časa zopet spominja in zopet na novo zbuja. Ta dušna zmožnost se prav primerno imenuje: **spomin**. Da se spomin od domišljije, dasiravno se ž njo nekako vjema in enači, vendar jako, jako loči, tega mi ni treba dokazovati in obširneje razlagati; vendar pa hočem nekoliko več pisati o spominu, ker ravno ta dušna zmožnost je za učitelje, rejnike in starše zeló važna in znamenita. — Spomin je dvojen: slab in dober. Tako

čujemo večkrat starše, ki pravijo: „Čemu bodem otroka pošiljal v šolo, sej mu ne gre nič v glavo (prav za prav: v spomin); otrok je slabega spomina?“ A zopet čujemo učitelja, kedar hvali kakega učenca: „Otrok obderži vse, karkoli povem v šoli, naj bolje glavo ima (prav za prav spomin); otrok je dobrega spomina“. — K dobremu spominu pa je treba:

1) dobre lege in dobre lastnosti naših možgan. Tu je iskati vzroka, zakaj so otroci in starši tako pozabljivi; spomin je naj bolji v mladenški dobi; pri lahkokervnih in veselih ljudeh je spomin zelo nagel, pa napčen; spomin je zjutraj veliko terdneji, nego po jedi i. t. d.

2) Treba je terdnega vtisa kterekeoli reči. Zarad tega se spominjamo nenavadnih, lepih in novih reči ložeje in dalje, nego navadnih in vsakdanjih; reči, ki so bile vzrok pregrešnih in pogubljivih strasti, ne pozabimo tako lahko, kajti terdneje so se vtisnile v naš spomin, nego druge.

3) Treba je prizadevanja naše duše. Kar smo z veliko pozornostjo in marljivostjo brali ali slisali, to ostane naj dalje v našem spominu. Lahko obderžimo v spominu vse, kar smo radi poslušali in kar se nam je razločno in jasno razkladalo.

4) Treba je vednega ponavljanja. Reči, ki so dohajale večkrat po vnanjih čutilih v našo dušo, dalje obderžimo v spominu, in se jih tudi dalj časa spominjamo. „Spomin“, pravi Cicero, „slabi, ako se ne uri in ne vadi“. *) In slavni Kvintilijan pravi: „Spomin se naj bolj vterja in živi s ponavljanjem“. **)

5) Treba je reda in pametne zveze naših misel. Reči, ki je lepo vredujemo in s svojimi poglobitnimi mislimi vezemo, obderžimo naj lože in naj dalje v spominu.

Ako tedaj želimo spomin dostojno izobraziti in doversiti, moramo skrbeti, da bomo:

1) vse, kar mislimo v spominu obderžati, dobro razumeli, da bomo pri takih rečeh dalj časa postajali in je od vseh strani skerbno opazovali;

2) da bomo od takih reči prave pojme zadobili, in si je z večkratnim ponavljanjem pojasnovali;

*) Memoria minuitur, nisi cum exerceas. Cic. de senect. c. 7.

**) Memoria praecipue firmatur et abitur exercitatione. Quint. inst. orat. L. I. c. i.

3) da bomo vsako novo misel, pomembo ali predstavo z drugimi starejimi strinjali in vezali.

4) Vse, česar se smo naučili, moramo v pripraven, naraven red spravljati.

5) Spomin moramo z večkratnim učenjem na pamet uriti in vterjevati.

Pomisliti pa moramo, da ima ravno naše telo veliko vpliva na dober ali slab spomin. Kolikor popolnše ali nepopolnše je naše telo, posebno možgani in sok, ki se pretaka po živcih (nervih), toliko bolj doveršen ali nedoveršen je tudi naš spomin. Spomin se čedalje bolj slabi ali še celó zamori, ako se ne varujemo slabega, nerednega, samopašnega in razuzdanega življenja. Ravno tako skerbno se moramo tudi varovati prenapetega življenja. Ravno tako skerbno se moramo tudi varovati prenapetega in preglobokega mišljenja, presiljenega spanja, škodljivih in premočnih pijač. Spomin je naj bolj vterjen pri osebah, ki imajo mokrotne možgane; zaradi tega tudi imenujemo jutranje ure, zlate ure, ker so zjutraj možgani naj bolj mokrotni, in naj bolj pripravní za vterjevanje našega spomina. Ako pa so možgani napeti, togi in suhi, kakor pri starih ljudeh, je tudi spomin slabši. — Vsi stari učenjaki so dober spomin veliko čislali in so ga imenovali mater modric in naj dražji zaklad človeških zmožnosti. Mitridat je svoj spomin tako izuril, da je govoril 22 jezikov; sloviti Skaliger se je naučil v 21 dneh vsega Homerja na pamet in v štirih mesecih vse greške klasike; Temistokles je znal, kakor nam pričuje Cicero vsa imena tedajšnjih meščanov na pamet in bil bi raji vse druge umetnosti opustil, nego izobraženje svojega spomina. Slavno znani kardinal Mezzofanti ni samo razumel 59 jezikov, ampak jih je tudi govoril, in tako bi lahko nevedel mnogo zgledov, ki nam pričajo, koliko so v stari in noveji dobi vsi sloviti učenjaki gledali na to blago dušno zmožnost, in kako so skerbeli, da so jo čedalje bolj vterjevali in izobraževali. — A spomin se mora že zgodaj vaditi in uriti; to tedaj že pri otrocih. Rejniki, starši in učitelji! obračajte že zgodaj svojo pozornost na to predrago dušno zmožnost, ki jo je podaril neskončno modri stvarnik človeku.

(Dalje prih.)